

MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARNI O'YIN ORQALI AQLIY SALOHIYATINI OSHIRISH

Plesova Lazzat Asan kızı

CHDPU maktabgacha ta'lim fakulteti 2 bosqich talabasi.

Annotatsiya: *Maqolaning mazmuni bolalarni aqliy rivojlantirish, bilish kompetensiyasini shakllantirishda o'yinlardan foydalanishning zamonaviy uslubiy yondoshuvlarini ishlab chiqishga, o'yinli ta'limiy faoliyatlarni o'yinlar asosida tashkil etish va bugungi kun maktabgacha yoshidagi bolalar uchun aqliy rivojlantirish mazmunini metodikasini ishlab chiqishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Xalq og'zaki ijodi, aqliy rivojlanish, rivojlanish sohalari kompetensiyalari, intellektual salohiyat, o'yinli ta'limiy faoliyat.*

Respublikamizda bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim olishlari uchun keng ko'lamli islohatlar amalga oshirilmoqda. Sohada amalga oshirilayotgan barcha islohatlarning bosh maqsadi yurtimiz kelajagi bo'lgan bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratishdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yini xilma-xildir. Ularni o'yin turlarini asosan quyidagi klassifikatsiya qilish mumkin.

- 1) syujetli va rollarga bulib o'ynaladigan o'yinlar;
- 2) Dilaktik o'yinlar;
- 3) Harakatli yoki qoidali o'yinlar;
- 4) Aralashtirilgan o'yinlar;
- 5) Ko'rish va yasash o'yinlari.

Syujetli va rollarga bo'lib o'ynaladigan bog'cha yoshi bolalarni eng asosiy o'yin formasidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'proq «bog'cha-bog'cha», «poezd-poezd» kabi kizikarli bulgan o'yinlar o'ynaydi. Lekin turli yoshdagi bolalarning o'yinlari bir xil bulsa xam syujeti xar xil bo'ladi. Masalan: kichik guruh bolalari «bog'cha-bog'cha» o'yinini o'ynar ekan ular pehshinga ovqat pishiradilar, nonni kesadilar, idishni yuvadilar. Ammo kesilgan non qo'g'irchoqlarga berilmaydi, pishirilgan ovqat tarelkaga suzilmaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga sensor tarbiya berishda didaktik o'yinlarni roli katta. Didaktik o'yinlar maktabgacha ta'lim muassasasida maxsus dastur asosida olib boriladigan mashgulotlarni muvaffaqiyatli o'tkazishga, katta guruxh bolalarini maktabdagi o'qish faoliyatiga tayyorlashga katta yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinlari ichida harakatli yoki koidali o'yinlar xam muximdir. Chunki harakli o'yinlar bolalarni jismoniy jihatdan

chiniqtiradi, dadil, qo`rqmas, epchil bulishga undaydi. Bolalarga tashabbuskorlik, jamoa, burch hislarini ustiradi. Bunga «Kim birinchi», «koptok», «oq quyoncha o`tiribdi», «yetib ol» o`yinlari kiradi. Harakatli o`yinlar asosan sayr va jismoniy tarbiya mashg`ulotlarida o`tkaziladi. Drammalashtirilgan o`yinlarni xam bolalar sevib o`ynaydilar. Bu o`yinlar turli xil ertak va hikoyalar sahnaga qo`yiladi, rollarni esa bevosita bolalarning o`zlari ijro etadilar. Masalan: «Qizil shapkacha», «Sholgom» drammati o`yinlar bolalarni nutqi xayol va qobiliyatlarini tarkib toptiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o`yinlari orasida qurish-yasash o`yinlari hammaga ma`lum bir maksadga qaratilgan bo`ladi. O`yin faoliyati bolalarni individual ravishda urganish imkonini beradi. Ayrim bolalar jamoa bulib o`ynashni yoktiradilar bu psixologik bolani umumiy tarakkiyotiga ta`sir etadi. SHuning uchun tarbiyachilar jamoa o`yinlarga tortishlari kerak. Bola psixikasining taraqqiy etishda o`yinning roli beqiyosdir. Biz bolaning psixik taraqqiyotini o`yinsiz tasavvur qilishimiz qiyin. Chunki, o`yin orqali bola faqat jismoniy tomondan emas, balki psixologik tomondan ham rivojlanadi. O`yin orqali bola olamni, undagi narsa hodisalarni, ularga xos xususiyatlarni o`rganibgina qolmay, balki nutq so`zlashga, mustaqil fikrlashga xayol qilishga, ijod qilishga, muomala madaniyatiga o`rganadi

Ko`pchilik psixologlar hamda pedagoglar o`yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug`ullanib, o`yinlarning bolani psixik kamol toptirishdagi ahamiyatiga alohida to`xtalib o`tganlar. Ma`lumki, o`yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir. Bu voqelik bolani qurshab turgan voqelikdan ancha qiziqarlidir. o`yinning qiziqarliligi uni anglab etishning osonligidadir. Kattalar hayotida faoliyat, xizmat, yumush qanday ahamiyatga ega bo`lsa, bola hayotida o`yin ham xuddi shunday ahamiyat kab etishi mumkin. Jahon psixologiyasi fanida to`plangan boy ma`lumotlarga asoslanib, quyidagicha mulohaza yuritish mumkin. Masalan, eng sodda psixik jarayondan eng murakkab psixik jarayongacha hammasining eng muhim jihatlarini shakllantirishda o`yinlar katta rol o`ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatning o`sishiga o`yinning ta`siri haqida gap borganda avvalo shuni aytish kerakki, birinchidan, o`yinni tashkil qilishning o`ziyoq mazkur yoshdagi bolaning harakatini o`stirish va takomillashtirish uchun eng qulay shart-sharoit yaratadi. Ikkinchidan, o`yinning bola harakatiga ta`sir etishining sababi va xususiyati shuki, harakatning murakkab ko`nikmalarini sub`ekt aynan o`yin paytida emas, balki bevosita mashg`ulot orqali o`zlashtiradi. Uchinchidan, o`yinning keyinchalik takomillashuvi barcha jarayonlar uchun eng qulay shart-sharoitlarni vujudga keltiradi. SHu boisdan o`yin faoliyati xatti-harakatni amalga oshirish vositasidan bolaning faolligini ta`minlovchi mutaqlil maqsadga aylanadi. Negaki, u (o`yin) sub`ekt (jonzot) ongining dastlabki ob`ekti darajasiga o`sib o`tadi. Maktabgacha yoshdagi bola muayyan xususiyatga ega bo`lgan rolni tanlaydi, shu

bilan birga u yoki bu personajga xos qat'iy yurish-turishni ongli ravishda ijro etishga intiladi. SHunday ekan, o'yin mazkur bola uchun eng zarur faoliyatga aylana boradi va yangi shakldagi harakatlarni, takomillashtirish, ularni anglagan holda esga tushirish ehtimoli yaqqol voqelikka aylana boshlaydi. Mazkur harakatlarni egallash bolada jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajarish imkoniyatini vujudga keltiradi (A.V.Zaporojets). Bolaning o'yinlar shart-sharoitidan kelib chiquvchi ongil maqsadi harakatlarni bajarish kezida o'z ifodasini topadi va uning o'z oldiga qo'ygan maqsadi esda olib qolish va esga tushirish jarayonlariga aylanadi. Bolaning laboratoriya sharoitiga nisbatan o'yinlarda ko'proq so'zlarni eslab qolish va esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu esa ixtiyoriy xotira xususiyatini chuqurroq ochishga yordam beradi. Tajribada yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish quyidagicha xulosa chiqarish imkonini beradi: a) o'yinda bola tomonidan ma'lum rol tanlash va uni ijro etish jarayoni bir talay axborotlarni eslab qolishni talab qiladi; b) shu boisdan personajning nutq boyligini egallash, xatti-harakatini takrorlashdan iborat ongli maqsad bolada olinroq paydo bo'ladi va oson amalga oshadi. o'yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay, bolaning xulq-atvoriga ham jobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini tarkib toptirishga bog'liq psixologik muammoni o'rgangan Z.V.Manuylenkning fikricha, biror maqsadga yo'naltirilgan mashg'ulotga nisbatan o'yinda xulq ko'nikmalarini oldindan vva osonroq egallash mumkin. Ayniqsa, bu omil maktabgacha yoshdagi bolalarda yosh davrining xususiyati sifatida o'zining ifodasini topadi. Bolalar "Kamalakrang pufaklar" o'yini orqali turli ranglarni ajratishni o'rganishadi va ularni farqlashni anglashadi. Bu o'yin orqali bolalar tasavvur qilish qobiliyatlarini shakllantiradilar hamda estetik jihatdan ranglarni joy-joyiga qo'yishni farqlashadi. Shuning uchun bu o'yinni bajartirishga harakat qildim Tavsiyalar Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagilarni tavsiya qilamiz. O'yin jarayonidagi bolalar faol faoliyatining psixik taraqqiyot uchun ahamiyati shundaki, bolalarning turli sifat va fazilatlarini o'yin jarayonida faqat namoyon bo'libgina qolmasdan, bunda sifat va fazilatlar mustahkamlanishini anglash hamda turli o'yinlar tashkil qilish lozim. O'yinning ahamiyati bola shaxsining o'sib kamolotga etishiga ta'sir ko'rsatishda muhimligini anglash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ta'lim to'g'risidagi qonun T.: 23 sentabr 2020-yil
2. O'zbekiston respublikasining qonuni Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-oktabrda qabul qilingan Senat tomonidan 2019- yil 14-dekabrda ma'qullangan (1)

3. N.M Aksarina, Go`dak bolalar tarbiyasi, T.:1983.(50)
4. Usarov, J. (2019). Using Teaching Methods for Development Student Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272- 274.
5. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi. 2018 yil.